

Stauning 5. december 2000

Munk og Møller **- en kommentar**

Per Stig Møllers bog om Kaj Munk starter med et 50 sider langt og udmærket essay om kampen om Munks eftermæle. Ligesom det er tilfældet med resten af bogen, bringer dette essay vel ikke noget nyt for dagen, men det er velskrevet og har en smule fremdrift. Det er da ganske interessant endnu engang at få påvist hvor bevidst tilsmudsningen af Kaj Munk blev planlagt i den første efterkrigstid, som en del af den samlede bestræbelse på at rehabilitere samarbejdspolitikere.

Det kan ikke gentages for ofte, at Stauning i 1941 sagde at "tilpasningen til det nye Europa bliver en af tidens store opgaver" og roste den tyske kamp mod bolsjevismen, at regeringen udtrykte sin beundring for de store tyske sejre, at statsminister Buhl opfordrede til at angive sabotører osv. osv. At samarbejdspolitikere tværtimod at blive arresteret fik lov til at regere videre efter krigen er en skamlet lige så stor som overgivelsen 9. april, men det er også et bevis på hvor effektivt elitens politiske styring af medierne og meningsdannelsen har fungeret det meste af dette århundrede. For eliten var Munks fascistiske sympatier i trediverne et middel til at miskreditere ikke blot hans faktiske nationale indsats under krigen, men også hele modstandsbevægelsen, forstået som national kamp.

(Man skal i øvrigt lægge mærke til, at når de moderigtige meningsdannere i dag undtagelsesvist taler positivt om modstandsbevægelsen, så beskriver de den altid som en kamp mod nazismen og ikke som en kamp for Danmark og mod Tyskland. Og da nationalisme og nazisme jo hævdes at være åndsbeslægtede, så blive modstandskampen nærmest en krig mod Danmark og for kulturradikalismen. Modernitetens kamp mod reaktionen. Således vendes historien på hovedet.)

Det er altsammen udmærket beskrevet i Møllers bog, blot er det irriterende at bogen starter med afsnittet om Kaj Munks eftermæle og ikke sætter det til sidst, dér hvor det hører hjemme. Det ligner et smart forlæggertrick: Sæt det mest interessante først, så ingen falder fra i det første kapitel, - og tricket ser ud til at have virket: De begejstrede anmeldere synes at have læst indledningsafsnittet ganske grundigt, men så derefter blot at have skimmet resten af den alt for omfangsrige bog.

Som helhed er bogen hverken velskrevet eller indholdsmæssigt fængslende. Den er rodet og evindeligt gentagende. Der er ingen linie i den, ingen fremdrift, den kører snarere i cirkelbevægelser og kommer derved til på en gang at fremstå dobbelt så lang som nødvendigt og uden dybde. 550 sider små korte essays kredsende om nogle få temaer. Gentagelserne er utallige. Til overflod består de sidste 150 sider af handlingsreferater af skuespil, hvor de fleste pointer allerede er nævnt flere gange tidligere.

Ud over måske at skyldes, at Per Stig Møller har fået computer og er faldet for fristelsen til at lade bogen blive bygget direkte op på de utallige små noter han nedskrev på sin bærbare pc under researchen i stedet for efter endt forarbejde at lægge noterne til side og starte forfra, så skyldes bogens manglende stramhed og linie vel især, at Per Stig Møller ikke rigtig har villet noget med den. Igen og igen må man spørge sig selv hvad Per Stig Møller vil med Kaj Munk.

Har Per Stig Møller mon erkendt, at det er er rigtigt hvad konservative tænkere fra starten indså, nemlig at dyrkelsen af demokratiet som en værdi i sig selv i stedet for blot som en nyttigt instrument, næsten med nødvendighed må føre til totalitært tyranni, og forsøger han derfor nu at gribe tilbage til den konservative bekendelse til Gud,

konge og fædreland som det der holder den aktuelle styreform fast som et middel og ikke som et mål? Vil Møller revitalisere den konservatisme der stadig levede før anden verdenskrig, og som i England var repræsenteret af så store forfattere som f.eks. Chesterton, C.S. Lewis og T.S. Eliot, og i Danmark - måske - af Kaj Munk?

Nej, det lader ikke til at være tilfældet. Bortset fra at Kaj Munk - hvad jeg skal vende tilbage til - ikke, hvad man ellers let kunne forledes til at tro, var konservativ og grundfæstet national, men snarere en rodløs og flakkende revolutionær ideolog uden en egentlig sag, så synes Per Stig Møller i første omgang ikke at have noget ærinde med bogen. Heller ikke efter endt læsning øjnes der noget svar på hvorfor den er skrevet. Er der overhovedet et sted hvor Per Stig Møller træder i karakter?

Det første svar er nej, men leder man grundigt, så finder man nu alligevel et budskab fælles for Munk og Møller. Budskabet er bare så blegt at man først slet ikke lægger mærke til det. Kernen i hele Munks forfatterskab er nemlig, fastslår Møller, at det er nødvendigt med kærlighed! Og for at denne kærlighed nu også kan være rigtig fin så skal den begrundes med nogle kristne ord. Det opsummeres således:

“Munk var en kristen idealist, for hvem kristendommens idealer og især dens kærlighedsbudskab var et afgørende eksistentielt valg. I dette lys kan man i dag se på hans dramatik med nye øjne, der ikke forlods er indstillet på blot at holde øje med det politiske budskab. Den rummer nok så meget et eksistentielt menneskeligt budskab, som stiller krav til enhver, og som går ud på i Jesu ånd at råbe vé over de mægtige og sejrende og værne de svage, beskytte de udstødte og ufødte, hæge om livet som en plante og elske hinanden, ikke blot platonisk og åndeligt, men sandelig også kødeligt, for uden det ingen børn.”

En kvalmende ophobning af tidsåndens plusord: “Kristen”, “idealist” “kærlighedsbudskab”, “eksistentielt valg”, “eksistentielt menneskeligt budskab”, “i Jesu ånd”, “værne de svage”, “udstødte”, “ufødte”, “hæge om livet”, “som en plante” “elske hinanden”, “sandelig også kødeligt”, “børn”.

I sandhed imponerende: Kaj Munk går ind for næstekærlighed, svage og børn, ligesom Per Stig Møller og alle andre pæne mennesker i denne verden! Ja, “sandelig også kødeligt” kærlighed går han ind for, understreges det, således som det i dag skal gøres.

Men hvorfor skal “Jesu ånd” absolut nævnes? Det synes at være en unødigt fordobling. “I Jesu ånd” kunne lige så godt hedde i “Det konservative folkepartis principprogramms ånd, således som det er forfattet af Per Stig Møller”, eller i ånden efter næsten hvilken som helst anden pæn jordisk forsamling før eller efter Jesu Fødsel.

Næsten blasfemisk bliver det når Per Stig Møller påstår, at netop i sin patetiske tale om kærlighed er Kaj Munk indholdsmæssigt identisk med Søren Kierkegaard og Jakob Knudsen. En sådan sammenligning må umiddelbart tages som bevis på, at Per Stig Møller aldrig har læst, eller aldrig forstået, et ord af Jakob Knudsen eller Søren Kierkegaard, for deres ærinde var det stik modsatte af Munks.

Og det var det alene derved at de var kristne. Deres kristentro var instans for hver linie de skrev, en fast klippe der altid holdt dem fast.

Kaj Munk, derimod, havde ingen instans, ingen fast klippe og fik heller aldrig - i hvert fald ikke på skrift - kæmpet sig frem til den. Hvad var han da? Jo, han var, ligesom utallige andre intellektuelle i mellemkrigstiden, en slags ekspressionistisk nihilist.

Den ydre fagte skulle erstatte - eller skabe - den indre fylde, som vi kender det i så stor en del af mellemkrigstidens kunst, - og ikke mindst i det politiske liv som nu også blev til en scene for kunstnere og bohemer.

Fascismen var jo først og fremmest en kunstnerisk-religiøs bevægelse og dens bannerfører var typisk rodløse bohemer og miskendte kunstnerspirer af den

halvfærdige type der i dag ofte ender som dagbladsanmeldere og andre former for kulturformidlere. Ikke mindst Hitler var, som enkelte allerede dengang klart så, først og fremmest et intuitivt kunstnerisk-religiøst geni ganske i tidens ånd. Derfor er der ikke noget at sige til, at Kaj Munk følte sig så inderligt forbundet med Mussolini og Hitler og deres omdannelse af det offentlige rum til en storslået teaterkulisse. Han så dem klart som åndsfæller, og selv når han var uenig med dem, var hans kritik som formaninger til gode venner man er overbevist om på bunden mener det rigtige, men som er blevet ledt midlertidigt på vildspor af svigefulde rådgivere.

Som Joachim Fest og flere andre har påvist, så havde Hitler aldrig en sag, for ham var "sagen" en udskiftelig og i sig selv ligegyldig anledning for den store håndbevægelse, og håndbevægelsen kunne så ved sin patetiske kraft skabe en indre grebethe, en lille bule i intetheden. Hitler, og i de hele taget de mere tænksomme i den fascistiske bevægelse - f.eks. Goebbels - var ganske bevidste om dette og erklærede højlydt, at gamle ord som folk, fædreland, ære og stolthed intet indhold havde for dem, men blot var nyttige til at sætte bevægelsen i gang og samle magten. Hitler var formentlig ikke engang antisemit, antisemitismen var alene et magtinstrument i hans hånd og en bekendelse til destruktoren i sig selv.

Bevægelsen, lidenskaben, destruktoren, døden, 'vernichtung' er alt. Derfor tog det gamle borgerskab (og senere den engelske og franske regering) så grueligt fejl da man troede at fascismen kunne udnyttes som værn mod bolsjevismen. De to bevægelser var i lige grad revolutionære, forskellen bestod alene i at kommunismen også indeholdt en vis moralsk styrke - den havde en vision i egentlig forstand - mens fascismen oftest var mere rendyrket nihilistisk og visionerne - som hos nutidens politikere, heldigvis - ren staffage. Kommunismen havde klart sine rødder i oplysningstiden, mens fascismen hovedsageligt havde sine i senromantikens fortvivlede blanding af materialisme og nihilisme.

Og hvad var målet så? Det var nihil, intet. Udslettelsen midt i den store gestus. Men derved også den totale magt, så sandt som magten er total i udslettelsen. Kun én ting blev dyrket fanatisk: døden. Hitler ønskede ikke egentlig sejren, nej hans foretrukne udgang var begge siders undergang i bravallaslaget. Tusindvis af gange fra sin tidligste ungdom til de sidste dage i bunkeren hørte han dødsscenen fra Tristan og Isolde og slutningen i Götterdämmerung, og følte at her blev hans sjælelivs inderste hemmelighed udtrykt. Og måske havde Hitler ret i, at her kom også det moderne gudsfor nægtende europas inderste hemmelighed til udtryk. Havde han haft en enkelt atombombe ville han formentlig helst have detoneret den i Berlin. At krigen - i det mindste åndeligt - udslettede det Tyskland der var kernen i europæisk kultur, var i virkeligheden en sejr for Hitler, omend han naturligvis ville have foretrukket at trække hele verden med i nederlaget. Man bevarer sikrest magten over noget ved at udslette det.

Munk var ikke rendyrket fascist, og manglede han end personlig pli, så var han ikke uden sunde moralske instinkter. I Modsætning til store dele af det borgerlige Danmark - deriblandt Jyllands-Postens lederskribent - gik han åbent imod f.eks. jødeforfølgelserne og Mussolinis krig i Abessinien, ligesom det formentlig var hans sunde moral der gjorde at han tilsyneladende ikke et øjeblik behøvede at overveje hvilken side han skulle vælge da besættelsen kom. (Og der er naturligvis intet jeg her skriver som kan tage noget fra den nationale indsats han gjorde under krigen.)

Men Munk var ikke desto mindre en del af det åndelige miljø fascismen udsprang af. Også Munk var revolutionær, også han drømte om skibskatastrofer og pludselig død, blot for effektens skyld.

Således også med kristendommen. Munk bekendte at "tro er intet system, tro er spænding", og han afviste konsekvent at være bundet af teologiske dogmer, hvilket jo i virkeligheden vil sige, at han i sin forkyndelse afviste at være bundet af den kristne

bekendelse. Og uden forudgående bekendelse kan der ingen sand kristen forkyndelse lyde, uden bekendelsen kan Bibelen ikke læses som Guds tale til os, men kun som ét menneskes tale til et andet menneske. Så kan mennesket kun tale på eget eventyr og bør afholde sig fra at iklæde sig kjole og krave eller at slutte sin tale med amen. Kun Guds sikre og urokkelige ord kan afsluttes med et amen. Munk udtalte da også ofte, at gudstjenesten for ham var ganske ligegyldig, det afgørende var at sætte sig spor ude i den virkelige verden. Gudstjenesten er "en forholdsvis uvæsentlighed i en præsts gerning. Den er så håbløst koncentreret om prædikenen." I stedet for at spille tid på den ligegyldige gudstjeneste og den slags, skal præsten gøre en forskel i verden. Han skal ændre den, mener Munk, hvilket jo må betyde, at Munk ikke mener at det at evangeliet forkyndes og høres egentlig gør en forskel. Der skal mere til, mener han, i modsætning til den samlede kristne tradition ifølge hvilken evangeliets forkyndelse i gudstjenesten er det vigtigste og mest verdensomvæltende der overhovedet kan ske. En enkelt from bøn har naturligvis større indflydelse på verdens fremtid end alle verdens politikere tilsammen.

Hermed er tredie trosartikel kasseret, og lige så nemt kasserer han den anden: Munk gjorde f.eks. ofte grin med troen på jomfrufødslen, og da benægtelsen af jomfrufødslen jo, udover at være benægtelsen af alvoren i det kødeligt undfangne menneskes synd, i virkeligheden er lig med at benægte at Jesus er Kristus, var det der for Munk var tilbage af kristendommen ikke en religion men en rent dennesidig ideologi. Munk bekendte sig til den heroiske Jesus, Jesus som var villig til at ofre sig for sin ideologi, dø for den. Og det kunne Munk beundre: Den lidenskabelige offervillighed på ideologiens alter. Hans skuespil vrimler med personer som med patetisk glød er villige til at bringe dette offer. Selvom de var usympatiske i livet, så får de storhed ved at være villige til at køre linen ud. Som om døden for sagen skænker den sandhedsværdi. Døden skaber en lille bule i intetheden.

Døden er den størst mulige og mest symboladede gestus, og jo svagere troen er, jo større er behovet for martyrer. Det vidste Hitler, da han som det tredie riges eneste fælles kult ved nürnbergdagene indstiftede en dødekult, og lod højdepunktet af sin offentlige fremtræden være øjeblikket hvor han, under lyskatedralens himmelstræbende hvælvinger, knæler foran et gigantisk mausolæum med evig ild til ære for martyrerne (fra ølstuekuppet!). Det vidste Munk også i sine skuespil hvor overmenneskets heroiske død prises. Og det ved den moderne - i virkeligheden sekulariserede og trossvage - muslimske terrorist.

Heroismen så at sige fremtryller gud. På god pietistisk vis er gud noget der presses ud af mennesket hjerte som saften presse ud af druen.

Skulle man uddrage en kristologi af Munks skrifter, måtte det blive en variation af adoptianismen. Jesus er ikke jomfrufødt og altså ikke på forhånd Gud, men ved sit heroisk-moralske liv, og sin endnu mere heroiske død, gør han sig fortjent til at blive guddommelig. Derfor holder Munk fast i at forkynde opstandelsen. Det er så at sige lidenskaben der får evighedsværdi. Forsoningslæren er ham vederstyggelig, nej opstandelsen er snarere en nødvendig blåstempling af Jesu moralske sindelag. Jesus kom ikke for at frelse os, nej han kom for at skabe bevægelse og moralsk oprustning. For at give de allerede mægtige endnu et magtmiddel i hænde.

Møller kommer med den interessante oplysning, at Kaj Munk har oplevet en renæssance hos befrielsesteologer i bl.a. Indonesien og Sydafrika, at d. 5 januar af nordamerikanske lutheranere er gjort til martyren Kaj Munks mindededag og at han, sammen med Stefanus, er afbilledet på den midterste af 5 glasmosaikker i den lutherske treenighedskirke i Buffalo. Og det er vel egentlig ganske passende: Kaj Munk kan formentlig bruges af enhver der har opgivet troen på frelsen i Jesus Kristus, og som derfor i stedet forsøger at bruge Jesus som forbillede for den lidenskabelige gestus og som et middel til at sikre sig magt i verden. Som Allan Boesak så rigtigt

siger, så er Munk "en økumenist, der lægger mindre vægt på tekstfortolkning, dogmer og teologi og mere på selve Jesus-skikkelsen og Jesu ord i evangeliet."

Ganske præcist. For hvad er der tilbage i forkyndelsen når "tekstfortolkning, dogmer og teologi" er taget bort? Der er intet indhold, men der er ~~mulighed~~ en lidenskabelig gestus. En håndbevægelse hvormed man forsøger at fremtvinge en lille bule i intetheden. Indholdet er ligegyldigt, bare der er lidenskab og bare magten sikres.

Men en sådan dyrkelse af lidenskab selv, uafhængigt af dens indhold, er i virkeligheden nihilisme og den inderste stræben må nødvendigvis være døden.

Der er en klar åndshistorisk linie fra senromantikens særlige blanding af materialisme, evolutionisme og nihilisme over - for blot at nævne nogle - Nietzsche, Hitler, Heidegger, Sartre, eksistentialismen, strukturalismen og frem til Derrida og hele nutidens dekonstruktivisme og glade totalrelativisme. En fælles dyrkelse af intetheden, af sprogets sammenbrud og ophør, og i virkeligheden af døden selv, hvadenten det er den fysiske død eller velstands- og mediasamfundets åndelige død.

Knud Hansen var imponerende præcis da han i 1942, mens Munk stod på sin verdensberømmelses tinde, på Tidehvervs sommermøde sagde:

"Som kulturhistorisk størrelse er der stort set ikke andet at sige om Kaj Munk, end at han er eksponent for tidens rodløshed, dens tvesindethed, dens uligevægtige vaklen mellem nihilistisk given sig fanden i vold og nedarvet pietisme."

Men det skal tilføjes at pietisme/moralisme og nihilisme ikke tilhører hver sin pol, de hænger tværtimod uløseligt sammen. Også i dag går den glade nihilisme og totalrelativisme hånd i hånd med fanatisk moralisme og rettighedstænkning. Det er f.eks. de samme akademikere der dyrker den nihilistiske dekonstruktivisme og som svælger i politisk korrekthed.

Og så har Per Stig Møller måske alligevel fat i noget når han tager Munk til indtægt for nutidens politisk korrekte slagord, såsom at "i Jesu ånd at råbe vé over de mægtige og sejrende og værne de svage, beskytte de udstødte og ufødte, hæge om livet som en plante og elske hinanden, ikke blot platonisk og åndeligt, men sandelig også kødeligt, for uden det ingen børn."

Munk kan formentlig bruges i en tid hvor man ønsker på én gang at være nihilister og moralister. Og dér ligger Per Stig Møllers hjerte. Han ønsker kristendom uden Kristus, fromhed uden Gud. Dvs. en pietisme hvor pietas retter sig mod den fromme gerning.

Per Stig Møller har tydeligvis den samme holdning som den Erling Olsen gav udtryk for for nylig, da han i et interview sagde at han var kristen uden at tro på Gud, og forklarede det med at hans(og socialdemokratiets og velfærdsstatens) menneskesyn er det kristne menneskesyn. For humanismen er jo et barn af kristendommen. Humanismen er et produkt af Jesu forkyndelse af næstekærlighed og barmhjertighed, forklarede han.

Det første, man her lægger mærke til at den utrolige kulturimperialisme: Som om man skal være kristen eller leve i en kristen kultur for at være god mod sin næste, barmhjertig mod fjender, gavmild over for trængende osv. Som om muslimer, hinduer og indianere ikke véd det lige så godt som vi, som om kristne skulle være moralsk højerestående. Det er vi naturligvis ikke, og Jesus påstod da heller aldrig at han prædikede nogen ny moral, lige så lidt som han gav anvisninger på samfundsindretning. Den moral Jesus tog udgangspunkt i var den moral alle mennesker har i deres hjerte, som derfor findes i så godt som alle kulturer og religioner og som er uløseligt forbundet med menneskets medfødte gudsfrygt.

Jesus sagde intet originalt om noget som helst andet end dette ene: At Han er Kristus, Guds enbårne søn som på korset påtager sig den straf vi fortjener og derved frelser os fra den evige fortabelse og skænker os evigt liv.

Men hvis man nu accepterer påstanden om at vores samfundsmoral er en frugt af kristendommen - og det kan man for så vidt godt, så sandt som den medskabte

almenmenneskelige gudsfrygt og den medskabte moral hænger uløseligt sammen - hvordan kan Erling Olsen og Per Stig Møller mon så forestille sig, at man kan blive ved med at høste frugten efter at have fjernet træet?

“Du skal frygte og elske Gud, så at du ikke.....” lyder det i den lille Katekismus og næsten tilsvarende i så godt som alle andre religioner. Men når man fornægter eller fortrænger sin viden om at der findes en Gud, så fornægter eller fortrænger man samtidig sin medskabte viden om loven. Ja, man gør vel det ene for at opnå det andet.

Men Erling Olsen og Per Stig Møller (og altså i virkeligheden også Kaj Munk) ønsker tilsyneladende det ene uden det andet. De ønsker tilsyneladende at blive ved med at høste frugterne efter at have fældet træet.

Men når moralen ikke længere er kædet sammen med den almægtige Gud, når den ikke længere udspringer af ordene “du skal frygte og elske Gud, så at....”, så er den i virkeligheden slet ikke længere lov i den forstand at den er det vi alle er bundet op på, nej så degenererer moralen til slet og ret at være det ene menneskes - eller den ene gruppes - middel til at få magt over en anden gruppe. Den bliver et rent og skært magtmiddel i alles kamp mod alle, således som menneskerettigheder og den slags er blevet det.

Glasklart er dette kommet til udtryk i talen om børnerettigheder, som jo ganske åbenlyst - da børn ikke kan leve frit, men kun i andres varetægt, under andres lov - ikke handler om at sætte børnene frie, men alene om at magten, dvs. det øverste ansvar for børnene, flyttes fra familien og over i det statslige magtapparat der skal sørge for at rettighederne overholdes. I rettighedernes og humanismens navn fjernes hermed den ret som selv de mest magtesløse mennesker til alle tider har haft. Retten til privatliv og retten til selv at opdrage sine børn.

Og således blev det alligevel opklaret hvad Per Stig Møller kan bruge Kaj Munk til. Der er et tydeligt åndsfællesskab mellem Kaj Munks gudløse moralpietisme og tilbedelse af det totalitære diktatur, og så Per Stig Møllers idé om en moralsk oprustet socialstat og verdensomspændende korstog i menneskerettighedernes og humanismens navn. Per Stig Møller føler at der skabes en lille bule i intetheden når han med en heroisk gestus i folketinget sender danske soldater i døden under fjerne himmelstrøg. Ikke for Danmarks men for humanismens, den gudløse kristendoms, skyld. Det ville Munk til fulde have forstået meningen med.